ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Զեկուցողներ՝ Հերմինե Ալավերդյան, Սերգեյ Ավանեսյան

Ներածություն

Տարբեր հեղինակներ առաջ են քաշում քննադատական մտածողության տարբեր սահմանումներ: Ռոբերտ Էննիսը, ով հանդիսանում քննադատական մտածողության առաջատար մասնագետներից մեկը, քննադատական մտածողությունը սահմանում է, որպես «ողջամիտ և ռեֆլեկտիվ մտածողություն, որը միտված է որոշելու ինչին հավատալ կամ ինչ անել» [1]: Մեկ այլ աշխատության մեջ Էննիսը նշում է, որ քննադատաբար մտածելու նպատակն գտնել ճշմարտությունը, կամ ճշմարտությանը ամենամոտ գտնվող պատասխանը [2]:

Նշենք, որ Բեննետ Մուրն իր աշխատություններից մեկում, ընդգծել է, որ քննադատական մտածողության առկայությունը կամ բացակայությունը կախված է մշակութային այն միջավայրից, որտեղ գտնվում է սովորողը [3]: Օրինակ, կան մշակույթներ, որտեղ ուսուցիչն ուղղորդում է սովորողին խոր գիտելիքների ձեռքբերման գործում և չի մղում նրան կիրառել այդ գիտելիքը, իսկ արևմտյան մշակույթն առավել հակված է քաջալերել ուսանողին առավելապես շատ ժամանակ հատկացնել ինքնուրույն աշխատանքի իրականացմանը:

Երբ ուսումնասիրում ենք քննադատական մտածողության ձևավորման և զարգացման համար գրականությում գոյություն ունեցող մոդելները, ակնհայտ է դառնում, որ բոլոր այդ մոդելները շատ կամ քիչ չափով հիմնվում են դեռևս 1956թ. ականավոր գիտնական Բենջամին Բլումի կողմից մշակված տաքսոնոմիայի վրա: Բլումի տաքսոնոմիայի ճանաչողական կամ, այսպես կոչված, իմացական խումբը բաղկացած է վեց մակարդակներից – գիտելիք, ընկալում, կիրառում, վերլուծություն, սինթեզ, գնահատում:

Վերոնշյալ բոլոր վեց մակարդակներում էլ սովորողներին անհրաժեշտ են համապատասխան հմտություններ, սակայն քննադատական մտածողության ձևավորման և զարգացման տեսանկյունից պետք է առավելապես շեշտել վերլուծության, սինթեզի և գնահատման մակարդակները: Բլումի տասքոնոմիայի մակարդակները դասավորված են աճման կարգով, այսինքն նախորդ մակարդակը հաջորդի հիմքն է, սակայն քննադատական մտածողության համար անհրաժեշտ են այն հմտությունները, որոնք ձևավորվում են վերջին երեք մակարդակներում:

Զեկույցում արտացոլված են սովորողների՝ սովորել սովորելու կարողունակության հիմնական դրույթները:

Թեմայի ընտրության հիմնավորում

Մեր օրերում հաճախ է շեշտվում այն ընդհանուր մոտեցումը, որ կրթության նպատակը միայն գիտելիքի տրամադրումը չէ. այսօր կրթական համակարգն ունի առավել բարդ առաքելություն, այն է՝ ձևավորել սերունդ, որն ունի ինքնուրույնություն քննադատաբար մտածելու ինչպես ակադեմիական առարկաների, այնպես էլ իրական կյանքում գոյություն ունեցող խնդիրների շուրջ:

Զեկույցի նպատակն է՝ բացահայտել, թե որքանով է ՀՀ կրթական համակարգը ձևավորում և զարգացնում քննադատական մտածողություն, սահմանել քննադատական

մտածողության կարևորությունը կրթության վերափոխման առումով, ներկայացնել առաջարկություններ, թե ինչպես կարելի է քննադատական մտածողությունը դարձնել մեր սովորողներին բնորոշ հմտություն:

Զեկույցի խնդիրներն են՝ բացահայտել քննադատական մտածողության առանձնահատկությունները, ցույց տալ քննադատական մտածողության նշանակությունը արդի կրթական միջավայրում, հարցման արդյունքներով բացահայտել սովորողների քննադատական մտածողության որակները:

Նորարարության տարրեր

Զեկույցի նորույթն այն է, որ հարցման արդյունքների վերլուծությունը կարելի է կիրառել սովորողների քննադատական մտածողության որակները ձևավորելու համար, այն համատեքստում, որ քննադատական մտածողությունն ունի երկու բաղկացուցիչ մաս. բաղկացուցիչներից մեկը ենթադրում է ինֆորմացիան և համոզմունքները գեներացնելու և վերամշակելու հմտությունների ամբողջություն, իսկ երկրորդը՝ այդ հմտություններն օգտագործելու սովորույթն է, որի արդյունքում ձևավորվում է սեփական վարքագիծն ուղղորդելու հիմքը:

Համագործակցության դերը

Գիտելիքը ոչ թե քննադատական մտածողության արդյունքն է, այլ դրա խթանը կամ առաջին քայլը: Գիտելիքներն այն հիմքերն են, առանց որոնց մարդը չի կարող քննադատորել մտածել: Բարդ միտք ձևավորելու համար պետք է վերամշակել տեսությունների, փաստերի, գաղափարների, տվյալների ամբողջությունը: Քննադատական մտածողությունն օգնում է աշակերտներին ընկալելու ամենաբարդ հասկացությունները և մտապահել բազում տարբեր տեղեկություններ, ստեղծելու միջառարկայական կապեր:

Քննադատական մտածողությունն սկսվում է միջառարկայական կապերի բացահայտումից, հարցադրումներից և լուծվելիք հիմնախնդրի պարզաբանումից: Մարդն իր բնույթով հետաքրքրասեր է: Երբ մենք ինչ-որ նոր բան ենք տեսնում, ուզում ենք իմանալ ինչ է դա: Դասին նախապատրաստվելու համար մանկավարժը նախ պետք է որոշի ուսումնական խնդիրների ամբողջությունը: Երբ աշակերտները արդեն պատրաստ են դրանք ըմբռնելու, ուսուցիչը պարտավոր է օգնել, որպեսզի նրանք կարողանան ինքնուրույն ձևակերպումներ կատարել: Ըստ հեղինակների, քննադատական մտածողության շնորհիվ ուսուցումը փաստերի և գիտելիքների պարզ մտապահումից և վերարտադրումից վերափոխվում է նպատակաուղղված, բովանդակալից գործունեության, որի ընթացքում աշակերտները կատարում են լուրջ մտավոր աշխատանք և հանգում կյանքի առաջադրած խնդիրների ճիշտ լուծմանը:

Անձնական փորձառություն

Մենք անց ենք կացրել հարցում Հայաստանի Հանրապետության Գորիս քաղաքի հիմնական դպրոցի սովորողների շրջանում: Հարցմանը մասնակցել են 98 աշակերտ: Նպատակ ենք ունեցել պարզելու սովորողների քննադատաբար մտածելու կարողությունը, քննադատական մտածողության հմտությունները, հակասությունները խաղալ կարգավորելու հակվածությունը և քննադատական մտածողությունը բնութագրող հետևյալ անհատական հատկանիշները՝

Քննադատաբար մտածելու կարողությունները

Հաղորդակցական հմտությունները
Համագործակցային, թիմային աշխատանքի որակները
Ստեղծագործական ունակությունները
Ինքնուրույն աշխատելու կարողությունները
Արժեքային համակարգը
Տեղեկատվություն փնտրելու, կիրառելու, տարածելու հմտությունները
Հակասությունները խաղաղ կարգավորելու հմտությունները

Տրամագրերում ներկայացված են սովորողների հարցման արդյունքները: Հարցերը նպատակ ունեն բացահայտելու սովորողների քննադատական մտածողության որակները:

Հարց 1. Մենք գիտենք, որ Անին նստած է Նարեկի կողքին: Կարո՞ղ ենք ասել, որ Նարեկն էլ նստած է Անիի կողքին:

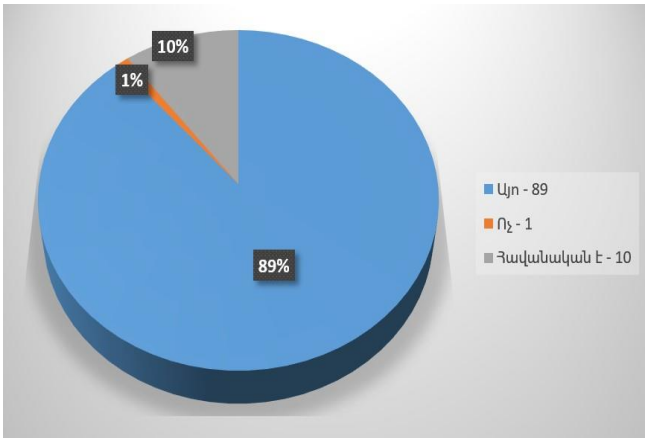

Տրամագիր 1. Դպրոցականների քննադատաբար մտածելու կարողության բացահայտում:

Հարց 2. Մենք գիտենք, որ զամբյուղում կա միայն նուռ և դեղձ, իսկ այժմ այնտեղ դեղձ չկա: Կարո՞ղ ենք ասել, որ զամբյուղում նուռ կա:

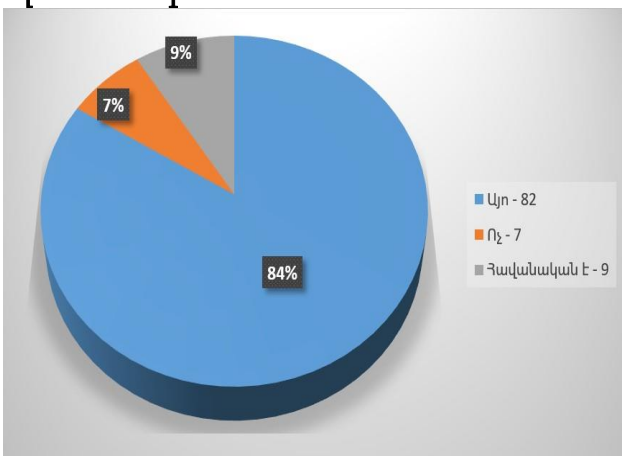

Տրամագիր 2. Դպրոցականների քննադատաբար մտածելու կարողության բացահայտում:

Հարց 3. Մենք գիտենք, որ նավարկության մասին բոլոր գրքերը պատկանում են Նարեկին: Գիտենք նաև, որ բոլոր կանաչ կազմով գրքերն էլ են Նարեկին պատկանում: Կարո՞ղ ենքասել, որ կանաչ կազմով գրքերի գոնե մի մասը նավարկության մասին է:

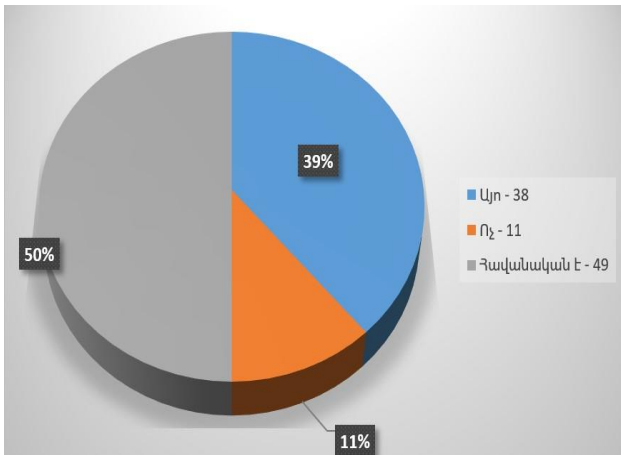

Տրամագիր 3. Դպրոցականների քննադատաբար մտածելու կարողության բացահայտում:

Հարց 4. Մենք գիտենք, որ դեղին կազմով բոլոր գրքերը պատկանում են Անիին: Կարո՞ղ ենք ասել, որ Անիի բոլոր գրքերը դեղին կազմ ունեն:

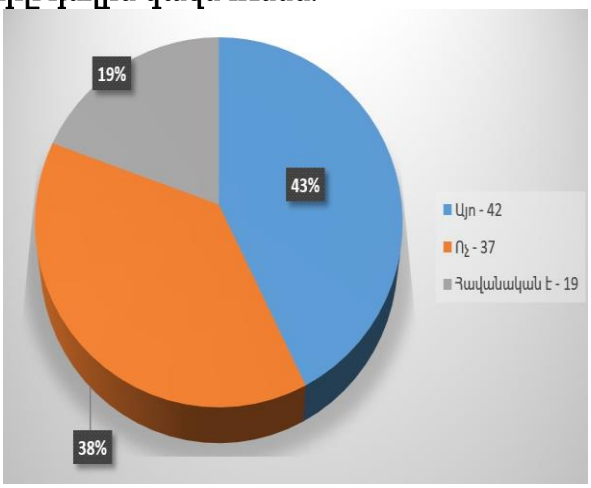

Տրամագիր 4. Դպրոցականների քննադատաբար մտածելու կարողության բացահայտում:

Հարց 5. Նշվածներից որի՞ն եք տալիս առաջնային նախապատվություն որպես գիտելիքի ձեռքբերման հիմնական աղբյուր:

Ուսուցիչներ
Դասագրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ
Էլեկտրոնային աղբյուրներ
Համացանցից ներբեռնված փաստաթղթեր,
Համացանցային էջեր (Wikipedia, բլոգ)
Արհեստական բանականություն

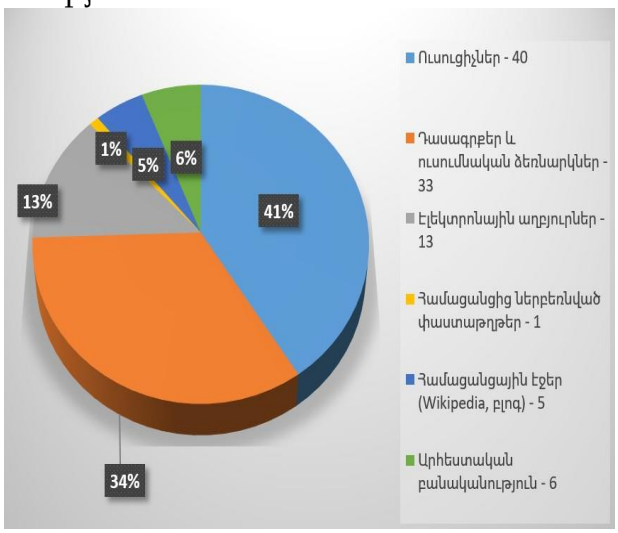

Տրամագիր 5. Դպրոցականների տեղեկատվություն փնտրելու, կիրառելու, տարածելու հմտությունների բացահայտում

Հարց 6. Հիմնվելով ուսումնառության Ձեր փորձի վրա՝ խնդրում եմ ասացեք՝ որքան հաճախ եք օգտվում հետևյան աղբյուրներից.

Դասագրքեր

Գիտական պարբերականներ

Որոնման ակադեմիական կայքեր (Google scholar, Google books, Litsearch, EBSCO, JSTOR):

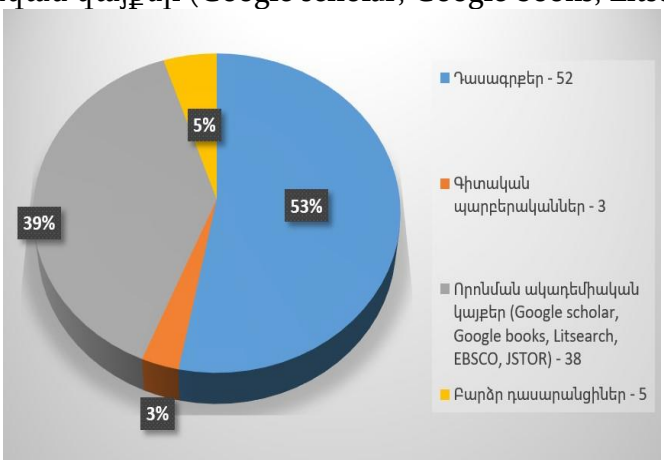

Տրամագիր 6. Դպրոցականների ստեղծագործական ունակությունների, ինքնուրույն աշխատելու կարողությունների բացահայտում:

Հարց 7. Ինչպես եք որոշում, թե ո՞ր աղբյուրն է լավագույնը ինքնուրույն, գործնական, նախագծային աշխատանք և էսսե գրելու համար:

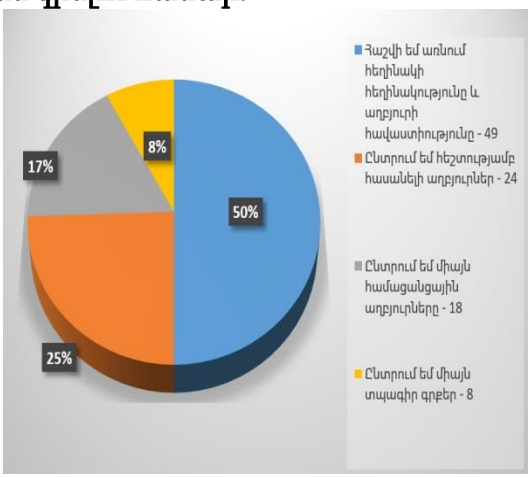

Տրամագիր 7. Դպրոցականների ստեղծագործական ունակությունների, ինքնուրույն աշխատելու կարողությունների բացահայտում:

Հարց 8. Ըստ Ձեզ, որ՞ն է հանդիսանում ձեզ հանդիպած խնդիրը լուծելու լավագույն մոտեցումը:

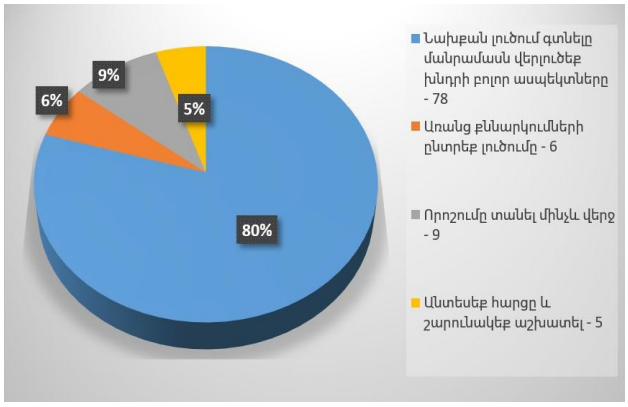

Տրամագիր 8. Դպրոցականների համագործակցային, թիմային աշխատանքի որակների, արժեքային համակարգի բացահայտում:

Հարց 9. Երբևէ կասկածի տակ առնու՞մ եք այն ինչ գրված է մասնագիտական գրքերում, հոդվածներում, համացանցային կայքերում:

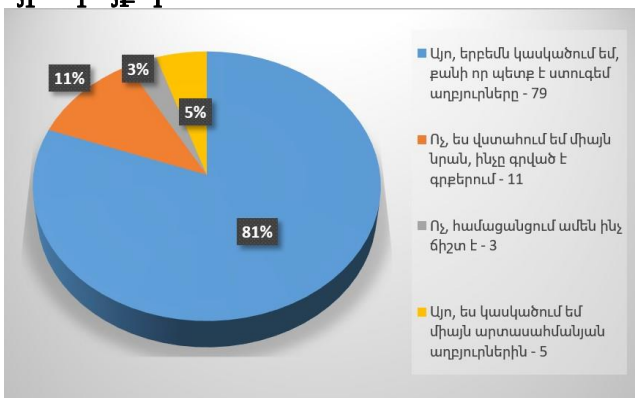

Տրամագիր 9. Դպրոցականների քննադատաբար մտածելու կարողության բացահայտում:

Հարց 10. Բանակցությունը կհամարեմ հաջողված, եթե ես հաղթեմ, իսկ հակառակորդս պարտվի:

Հարց 10. Բանակցությունը կհամարեմ հաջողված, եթե ես հաղթեմ, իսկ հակառակորդս պարտվի:

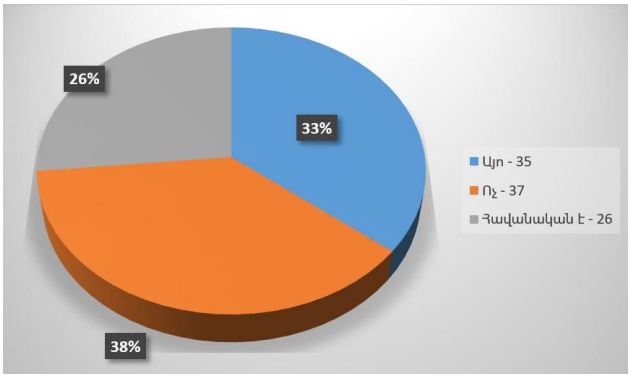

Տրամագիր 10. Դպրոցականների հակասությունները խաղաղ կարգավորելու հմտությունների բացահայտում:

Հարց 11. Բանակցությունը կհամարեմ հաջողված, եթե ես և հակառակորդս գնանք փոքր զիջումների, և դուրս գանք գործընթացից ինչ-որ չափով բավարարված:

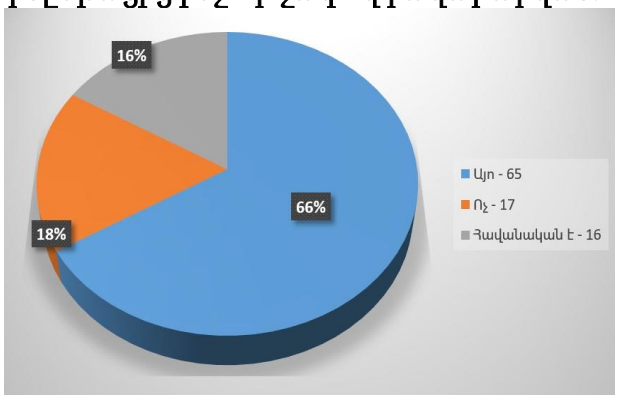

Տրամագիր 11. Դպրոցականների հակասությունները խաղաղ կարգավորելու հմտությունների բացահայտում:

Եզրակացություն

Ընդհանրացնելով քննադատական մտածողության զարգացման միտումները, ընդունված սահմանումները, մեր կողմից կատարված հետազոտության արդյունքների վերլուծությունը, կարող ենք փաստել, որ

- Քննադատական մտածողությունն ինքնուրույն մտածողություն է: Երբ առաջադրանքները կառուցվում են քննադատական մտածողության հիման վրա, ապա սովորողի մոտ ձևավորվում է սեփական պատկերացումներ, գաղափարներ, ելնելով իր ուսումնառության հնարավորություններից: Արդյունքում նա ոչ միայն յուրացնում է ուսումնական նյութը, այլև զարգացնում է իր մտավոր հնարավորությունները: Այդ դեպքում նոր գիտելիքը գնահատվում է սովորողի կողմից և հիմք դառնում համոզմունքների ձևավորման համար: Ահա ինչու դասարանում անհրաժեշտ է ստեղծել ազատ, անկաշկանդ մթնոլորտ, որպեսզի սովորողները կարողանան մտածել և ինքնուրույն գտնել անգամ ամենաբարդ հարցերի լուծումները: Պետք չէ որ քննադատական մտածողությունը միշտ լինի ինքնատիպ: Ուսման ընթացքում սեփական կարող ենք ընդունել ուրիշների գաղափարներն ու համոզմունքները: Քննադատորեն մտածող մարդը առանց քննարկելու, բանավիճելու այնքան էլ հաճախ չի կիսում ուրիշի տեսակետը, քանի որ նրա մտածողության հիմքերը, ընթացքը, արդյունքները, վերահսկողությունը սուբյեկտիվ են: Ինքնուրույնությունը քննադատական մտածողության առաջին և հավանաբար, ամենակարևոր բնութագիրն է:
- Քննադատական մտածողությունը պարտադիր կերպով պետք է տանի դեպի համոզիչ փաստարկների ձևավորում: Քննադատաբար մտածող մարդը գտնում է խնդրի սեփական լուծումները և կարողանում դրանք հիմնավորել տրամաբանությամբ ու փաստարկներով: Եվ եզրահանգողը գիտակցում է, որ հնարավոր են նույն խնդրի այլ լուծումներ: Եթե կա այդպիսի իրավիճակ, նա պետք է կարողանա հիմնավորել և ապացուցել լուծման իր տարբերակի առավելությունները:
- Քննադատական մտածողությունն օգտագործվում է որոշումների կայացման, ձևավորման, գնահատման ու կանխորոշման, կարծիքների արտահայտման, տեսակետների մեկնաբանման ու արժևորման, քննարկումների՝ երկխոսությունների ու վիճաբանությունների անցկացման ու կոնֆլիկտների լուծման ժամանակ: Քննադատական մտածողության բնորոշ գծերն են՝ հիմնավորվածությունը, խորհրդածականությունը, գնահատողականությունը և արդյունավետությունը: Քննադատական մտածողությունը սովորողների մոտ զարգացնում է խմբերում աշխատելու կարողություններ, տարբեր էթնիկ և սոցիալական ծագում ունեցող մարդկանց հարգելու կարողություններ, հավասար պայմաններում համագործակցելու, միևնույն ժամանակ ղեկավարելու, անձնական նախաձեռնություն ցուցաբերելու ունակություններ, միջառարկայական և ներառարկայական կապերի ձևավորման կարողություններ, գիտելիքն ստեղծագործաբար իմաստավորելու, ըստ նորության և կարևորության տեղեկատվությունը համակարգելու հմտություն:

Գրականություն

1. Ennis R. H. Critical Thinking and Subject Specificity: Clarification and Needed Research.// Educational Researcher. 18 (3). 1989. P. 4-10.
2. Ennis R. H. Nationwide Testing of Critical Thinking for Higher Edication: Viligance Required.// Teaching Philosophy. 31 (1). 2008. P. 1-26.
3. Moore Z. B., Faltin L. & Wright M. Critical Thinking and International Postgraduate Students.// Discourse 3 (1). 2010. P. 63-94.